

บทคัดย่อ

ความเป็นมาการดำเนินงาน

นกปลูกป่าจริงหรือ ? หรือว่าใครกันที่ทำหน้าที่ปลูกต้นไม้ในป่าต้นน้ำลำปะทาว อาหาร ยา สมุนไพรและพืชผักหลายชนิดที่คนนำมาจากป่าเพื่อใช้ประโยชน์นั้นได้มาจากการปลูกของใครกัน นกพวกนี้มีชนิดใดบ้างที่กินผลไม้สุก กินเมล็ดพืชแล้วนำไปถ่ายตามที่ต่าง ๆ จนก่อเกิดเป็นต้นไม้ใหญ่ขึ้นมา สร้างความสมดุลในระบบนิเวศน์ให้กับป่า และอีกด้านคือมีต้นไม้ชนิดใดบ้างที่ต้องการนกในการช่วยขยายพันธุ์ แล้วชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรจากการศึกษาครั้งนี้

โดยการสนับสนุนและเปิดโอกาสในการทำงานครั้งนี้จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเกิดทีมงานนักวิจัยประกอบด้วย กลุ่มชาวบ้าน พระ เด็กและเยาวชนในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน รอบพื้นที่ป่าดิบแล้งแหล่งต้นกำเนิดของสายน้ำลำปะทาว ที่เหลืออยู่บนเทือกเขาภูแลนคา โดยอาศัยแหล่งความรู้ในท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว ๒ ชุด เป็นฐานข้อมูล คือ

๑.) ความรู้ด้านต้นไม้ พืชสมุนไพร ผักพื้นบ้านและต้นไม้ รู้จักชื่อ ช่วงฤดูการออกผล กินได้หรือไม่ได้หรือการนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร เพื่อให้มีประโยชน์ที่หลากหลายแตกต่างเหมาะสม

๒.) อีกอย่างคือความรู้เกี่ยวกับชนิดนก ของกลุ่มเด็ก ๆ ในชุมชนที่ได้มีการศึกษาและรวบรวมมากกว่า 10 ปี ทั้งชื่อ นก พฤติกรรม การอพยพ อาหาร แหล่งถิ่นที่อยู่

จากฐานข้อมูลเดิมและเพิ่มฐานข้อมูลใหม่จากการเก็บข้อมูลตามวิธีวิจัยแบบท้องถิ่น เพื่อท้องถิ่น โดยวิธีการที่ทางคณะนักวิจัยได้ช่วยกันปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม ทำให้ได้เกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา เพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น และหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นอื่น ๆ เช่นกัน

ผลการศึกษาเฉพาะส่วนของชนิดนกกินผลไม้ที่ได้อาศัยพื้นที่ป่าต้นน้ำลำปะทาว ซึ่งเป็นพื้นที่แปลงตัวอย่างนั้น หลังมีการเข้าไปสำรวจข้อมูลในพื้นที่ได้พบเห็นนกกินผลไม้เพิ่มขึ้นอีก 11 ชนิด รวมเป็น 53 ชนิด จากข้อมูลเดิม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนกกับระบบนิเวศน์ของพื้นที่ป่าต้นน้ำลำปะทาว พบว่านกเป็นสัตว์ป่าที่มีอาณาเขตในการหากินกว้าง และสามารถไปได้ทุกสภาพพื้นที่ นับเป็นลักษณะพิเศษที่โดดเด่นกว่าสัตว์ป่าชนิดอื่นๆ ในการกระจายพันธุ์ไม้และยังพบว่านกในกลุ่มกินผลไม้แต่ละชนิดมีวิธีการในการกินและนำเมล็ดพืชไปปลูกในสถานที่แตกต่างกันโดยเมล็ดจะถูกบ่มเพาะในกระเพาะของนกซึ่งมีอุณหภูมิสูงเหมาะสมต่อการเร่งให้มีการเกิดใหม่จากการสำรวจข้อมูลยังพบอีกว่านกจะกินลูกไม้แล้วนำไปถ่ายมูลในที่อื่นซึ่งห่างไกลจากต้นแม่เพื่อจะได้มีต้นไม้เกิดทดแทนและมีความหลากหลายชนิดเช่นกลุ่มนกที่โดดเด่นในการกินผลไม้เป็นอาหารหลักคือกลุ่มของนกปรอดซึ่งสามารถพบเห็นได้ง่ายและมีอยู่แทบจะทุกพื้นที่หากินตามพุ่มไม้ในป่าดิบหรือที่บริเวณพื้นที่โล่งเตียนชอบกินผลไม้ทุกชนิด ตั้งแต่มีขนาดเล็กสุด อย่างเช่น ลูกปอหนู ไปถึงขนาดใหญ่อย่างลูกไทร ลูกหว้า จึงถูกจัดให้เป็นนกอันดับต้น ๆ ในการฟื้นฟูสภาพของป่า เพราะลูกไม้ส่วนใหญ่ที่นกชนิดนี้ชอบกินเป็นอาหาร คือ ตะกั่วของพืชไม้เบิกนำทั้งสิ้น

ได้มีการสรุปข้อมูลและรายชื่อชนิดของนกที่กินผลไม้ มีจำนวนถึง 53 ชนิด จากเดิมที่ได้ข้อมูลมาจากการระดมความรู้ของชาวบ้านและข้อมูลส่วนหนึ่งที่ได้จากชาวบ้าน พบว่าไม่ใช่ชนิดนกที่อาศัยในป่า แต่ชอบอาศัยอยู่ตามทุ่งโล่ง หรืออยู่ใกล้ชุมชน เช่น นกเอี้ยงสาธิตา นกเอี้ยงหงอนและยังปรากฏว่าในแต่ละกลุ่มนกชาวบ้านไม่ได้มีการแยกชนิดย่อยเช่นกลุ่มนกปรอดหรือชาวบ้านเรียกรวมว่านกขอดหรือกลุ่มนกโพระดกชาวบ้านเรียกว่านกกะโดน โดก เป็นต้น พบกลุ่มนกเด่นที่ช่วยขยายพันธุ์ไม้จำนวน 53 ชนิด พบในพื้นที่ 37 ชนิด ไม่พบในพื้นที่ 16 ชนิด (ส่วนใหญ่หายากมาก)

ในส่วนของชนิดพันธุ์ไม้ ซึ่งเป็นพืชอาหารนกในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำปะทาว พบจำนวน 105 ชนิด พันธุ์ พบไม้ยืนต้นที่เป็นอาหารนกและคุณค่าความสำคัญทางระบบนิเวศน์สูง โดยเฉพาะชนิดไม้เบิกนำให้กับการฟื้นฟูสภาพของป่า อย่างเช่น ไม้ปอหนู ไม้ปอสา กล้วยป่า และไทรซึ่งพืชเหล่านี้จะมีลักษณะเด่นมากสำหรับพื้นที่ป่าที่เมื่อถูกโค่นถาง ไร่เตียน หรือเผาไหม้จะมีต้นไม้อื่นเหล่านี้เป็นชนิดแรกๆ ในการฟื้นฟูสภาพกลับคืนสู่ป่าที่สมบูรณ์และลักษณะพิเศษของไม้ตระกูลไทรคือสามารถขึ้นได้บนต้นไม้อื่นหรือแม้กระทั่งต้นไม้ ต่อไม้อื่นที่ตายแล้วเมื่อมีความชื้นเพียงพอเมล็ดพันธุ์ก็สามารถเกิดเป็นต้นใหม่ทดแทนได้ ลูกไทร ไม่เฉพาะแต่นกเท่านั้นที่กินแต่เป็นชนิดไม้ที่สัตว์ป่าหลายชนิดชอบกินมากเมื่อใดก็ตามที่เราพบเห็นต้นไทรในป่า มักจะพบว่าบริเวณแห่งนั้นมีชุมชนขึ้นสูง มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิดใช้ประโยชน์ และมีพืชอีกหลายชนิดตามมาด้วยเช่นกัน

สำหรับประโยชน์ของการทำวิจัยครั้งนี้ ในส่วนของพื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างเช่น กรณีของพื้นที่ป่าภูหลวงที่เป็นป่าต้นน้ำลำปะทาว แม้จะมีการปลูกต้นไม้ตลอดมาเกือบ ๑๐ ปีแต่กลับมีนกน้อยชนิดที่ช่วยปลูกป่าเมื่อเปรียบเทียบกับป่าภูกลาง ซึ่งก็หมายความว่าป่าภูกลางมีผลไม้ที่เป็นอาหารของนกมากกว่าป่าภูหลวง ทั้งๆที่ป่าภูกลางมีการปลูกต้นไม้และดูแลเป็นอย่างดีต่อเนื่องน้อยกว่าป่าภูหลวง ด้วยข้อค้นพบนี้จึงนำไปสู่การเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่ปลูกในแปลงปลูกเสริมที่ป่าภูหลวงปีนี้เน้นพันธุ์ไม้ที่เป็นอาหารของนก ซึ่งต่างจากการปลูกต้นไม้ของทุกๆปีที่ผ่านมาที่เป็นปลูกต้นไม้เป็นพันธุ์ไม้ที่ไม่ใช่อาหารของนก ดังนั้นจึงส่งเสริมให้ชาวบ้านเพาะกล้าพันธุ์ไม้ที่เป็นอาหารของนกเตรียมไว้ปลูกในปีต่อไป

มีอีกอย่างที่เป็นประเด็นสำคัญทีเดียว ที่พวกเราค้นพบว่า “นก” ไม่เพียงทำหน้าที่ “ปลูกป่า” เท่านั้นนกยังได้ทำหน้าที่เปลี่ยนจิตเปลี่ยนใจคือความคิดและความเข้าใจในแบบเดิมๆแล้ว “คนเท่านั้น” ที่ปลูกป่ามาเป็นความคิดความเข้าใจแบบใหม่ที่ไม่เฉพาะนกเท่านั้นที่ปลูกป่าแต่ยังมีสัตว์อีกหลายชนิดที่ทำหน้าที่ปลูกป่าและดูแลรักษาป่าตามหน้าที่หรือพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดนั้นๆ

อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังเป็นการจุดประกายเพื่อนำไปสู่การศึกษาระบบความสัมพันธ์ของระบบนิเวศน์ด้วยการวิจัยเฉพาะถึงวิถีชีวิตของนกแต่ละชนิดอย่างต่อเนื่องตลอดอายุขัยซึ่งอาจจะทำให้พวกเรามีความเข้าใจและรู้อะไรที่กว้างขวางกว่านี้อีก